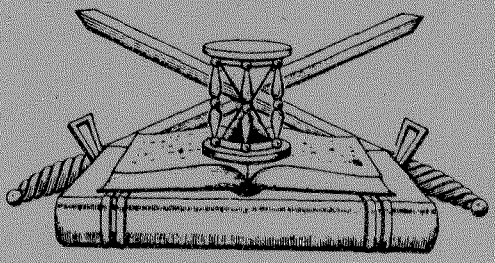
MARS *et* HISTORIA

15e Jaargang nummer 2 - maart/april 1981

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.
Opgericht 20 augustus 1966.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR: **Voorzitter:** C.A.Heshusius, **1e Secretaris:** H.Muller, **Penningmeester:** drs J.A.Bom, **2e Secretaris:** E.W.van Popta, **Leden:** jhr D.J.H.N.den Beer Poortugael, J.van den Berg, B.C.Cats, drs J.P.C.M.van Hoof, F.J. van Lier, H.Ringoir.
Adviseur: mr CH.L.M.Schaepman.

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR: **Voorzitter:** Van Alkemadelaan 350, Flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage, tel.: 070-248495. **1e Secretaris:** Willem III laan 14, 4835 LB Breda, tel.: 076-653239. **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. *f* 30,00 te storten op rek.no. 65.82.12. 125 van de Nederlandsche Middenstandsbank Wassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Wassenaar.

SAMENSTELLING REDAKTIE-WERK-COMMISSIE: J.van den Berg, drs J.P.C.M. van Hoof, E.W.van Popta.
Redaktie-adres: Mgr.Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel.: 070-937425.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:

(3) 'UNIFORMKUNDE' o.l.v. dr F.G.de Wilde, Jan Steenlaan 62, 1412 JW Naarden.
(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' o.l.v. H.G.Meyer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray.
(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN', o.l.v. B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum en C.van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage.
(6) 'WAPENS EN MUNITIE', o.l.v. J.Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 Leiden.
(7) 'MILITAIRE MUZIEK', o.l.v. mr R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage.
(8) 'HISTORISCHE NEDERLANDSE VERSTERKINGEN (OVERZEE), o.l.v. A.F. Lancker, Grote Spie 347, 4819 CW Breda.
(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS', o.l.v. M.K.Zaagman, Ds van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (Z.H.).
(10) 'NAPOLEONTICA', o.l.v. prof.dr H.P.L. Harms Vogts, Utrechtseweg 102, 6866 CN Heelsum.
(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG', o.l.v. J.H.M.Berleman, Porceleinvlinder 5, 2317 JZ Leiden.
(13) 'VAANDELS, STANDAARDEN, FANIONS, VLAGGEN', o.l.v. Kl.Sierksma, 'Huize Midgaard', Aan de Brink 36, 1399 GX Muiderberg.
14) 'EERSTE WERELDOORLOG', o.l.v. drs J.C.van Dijk, Grifthorst 16, 3833 GD Leusden.
(15) 'KONINKLIJKE MARINE', o.l.v. L.L.van Münching, Middelweg 85, 2241 AP Wassenaar.
(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE', o.l.v. ir Ch. C.van der Vlis, Anna van Burenlaan 59, 2012 SK Haarlem.
(17) 'MILITAIRE FOLKLORE', o.l.v. F.W.van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo.
(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' o.l.v. M.C.van der Hoog, Draaiboom 10, 4817 WR Breda, J.Bloemendaal, Scheldelaan 10,2105 XG Heemstede.
(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT', o.l.v. J.van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, P.C.Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda.
(20) 'KNIL', o.l.v. W.R.van der Weide, 'Bronbeek', Velperweg 151 A, 6824 MB Arnhem.
(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' o.l.v. drs J.A.C.Bartels, Gerstkamp 198, 2592 CV 's-Gravenhage.

INTERESSEGEBIEDEN, WAAR (NOG) GEEN CORRESPONDENTEN VOOR ZIJN:
(1) 'Krijgsgeschiedenis, Korpsgeschiedenis KL'
(2) 'Tradities en ceremonieel'.
(12) 'Militaire en civiele miniatuurfiguren'
(21) 'Militaire bibliografie, tijdschriften'.

* De tussen haakjes geplaatste nummers zijn indicaties t.b.v. de ledenlijst.

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

In memoriam J.C.HOPPERUS BUMA

Majoor der huzaren, geboren 19 juli 1927, overleden 13 februari 1981.

Toen ik op vrijdagmiddag 13 februari j.l. van de heer Heshusius het bericht ontving, dat de majoor der huzaren J.C. Hopperus Buma plotseling was overleden, bekroop mij de gedachte: dat kan niet. Toch was dit droevige nieuws de volle waarheid. Op 17 januari was ik nog bij hem in Amersfoort voor een bespreking met hem en de heer Elias over de komende lustrumtentoonstelling. We hadden het nog zo gezellig en spraken over de militaire geschiedenis van Deventer en over de geschiedenis van Friesland. We beschouwden Friesland als ons stamland.
Een wandeling door Amersfoort naar het museum Flehite was een ware belevenis. Zijn manier van vertellen over de historie had een eigen stijl. Wat kon hij van dat alles intens genieten. Ik noem de excursies naar Doesburg, Deventer, Muiden, Naarden en de Grebbeberg, alle door hem georganiseerd. De komende excursie naar Nieuwpoort, Oudewater en Wierickerschans zou ook door hem worden geleid. Dit alles is verleden tijd geworden: zijn levenskaars is nu opgebrand, slechts 53 jaar heeft deze gebrand. Naar menselijke begrippen veel te kort. Op 18 januari waren we in het Friese dorp Weidum om onze vriend de laatste groet te brengen. In het romaanse kerkje van Weidum waren zeer velen voor de rouwdienst samengekomen. Tijdens de dienst herinnerde mij veel aan de overledene. Het spelen en zin-

De afbeelding op het omslag toont generaal C.J.Snijders (1852-1939). Werd op 1 juli 1910 Chef van de generale staf. Op 31 juli 1914 Chef van de generale staf en opperbevelhebber van land- en zeemacht. Foto afkomstig uit het fotoarchief van de Sectie Militaire Geschiedenis.

gen van psalmen en gezangen en het oer-Nederlandse Valerius Gedenckclanck waren duidelijk op hem betrokken. Ik geloof dat godsdienst, historie en stijl voor hem een eenheid waren. De predikant had als tekst gekozen Mattheus 25 : 23. Daarin wordt gesproken over de goede en getrouwe slaaf. Trouw was hij, dat heb ik enige malen ervaren. Tijdens de dienst werd de dodenwacht betrokken door vier officieren van het Wapen der cavalerie. Verschillende sprekers herdachten de overledene in hun woorden van dank voor de vele activiteiten.
De heer Heshusius sprak namens de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie. Na de rouwdienst begaven we ons naar de familiebegraafplaats Buma-Leen, waar onder grote belangstelling de begrafenis plaatsvond. Wat hij enige malen in het verleden tegen mij heeft gezegd, werd bewaarheid: 'Ik word begraven in de Friese klei.' Bij het verlaten van de dodenakker speelde het Trompetterkorps van de Cavalerie: Wilt heden nu treden, uit Valerius gedenck-clanck. Het jaar 1981 zal een jaar met veel activiteiten voor onze vereniging zijn, echter zonder zijn stuwende kracht. Bij het schrijven van dit In Memoriam speelde mij de muziek door het hoofd uit 'Ein Deutsches Requiem, nach Worten der Heiligen Schrift' van Johannes Brahms. Aan het slot van dat Requiem zingt het koor:

Selig sind die Toten
die in dem Hernn sterben,
von nun an.
Ja der Geist spricht,
dass sie ruhen von ihrer Arbeit;
denn ihre Werken folgen ihnen nach.

Bedroefd om dit grote verlies, maar in de rotsvaste overtuiging van het geciteerde, wensen wij zijn vrouw en kinderen de troost en kracht toe, die zij zo nodig hebben.

E.W.van Popta.

BESTUURSMEDEDELINGEN

9e Opgave van wijzigingen op de ledenlijst van 1979

503 Drs J.Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden
9, 15 (spec. Mariniers), 12
504 W.de Boo, Ariaweg 518, 3816 HX Amersfoort
3, 5 (spec.paratr.), 11, 18, (WO II en KNIL)
505 H.J.Heyhoff, Zutphensestraat 24, 6971 EN Brummen
1, 2, 4, 6
506 G.van Zelm, Hemingwayplaats 150, 3068 WR Rotterdam
1 (Ned Cav. en Art. na '45), 18 (na '45)
507 J.van der Kleyn, Mosselkreekstraat 21, 4675 BN St. Philipsland
4, 5

Adreswijzigingen:
14 L.Verhoeff, Killaha-East, Kenmare, Co. Kerry, Ireland
49 C.A.Heshusius, Van Alkemadelaan 350, flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage
144 Mr V.C.C.Jurgens, Chemin du Pommier 30 CH-1218 Grand Saconnex, Zwitserland
235 F.J.A.van der Werff, Postweg 14, 6523 LC Nijmegen
257 D.Langeland, Hendrik Baskeweg 35, 1785 MA Den Helder
307 E.F.Bos, Tuinstraat 83, 5038 DB Tilburg
320 H.L.Zwitser, Van Alkemadelaan 350, flat 301, 2597 AS 's-Gravenhage
339 R.Troelstra, Soerenseweg 42, 7314 CG Apeldoorn
467 S.Martijn, Ocarinalaan 188, 2287 RG Rijswijk

Opgezegd:
483 G.van Wijngaarden, Wilbertoord 203, 3079 JR Rotterdam

Tot ons leedwezen moeten wij het overlijden bekend maken van onze leden:

26 J.C.Hopperus Buma, Huygenslaan 18, 3818 WC Amersfoort
316 Dr C.N.Fehrmann, IJsselkade 58 I, 8261 AG Kampen

Stichting 'Verjaardag PRINS BERNHARD'

Op 29 juni a.s. hoopt Z.K.H. Prins Bernhard zijn 70e verjaardag te vieren. Ter gelegenheid daarvan is de Stichting 'Verjaardag Prins Bernhard' opgericht. Het ligt in de bedoeling de Prins op zijn verjaardag een geschenk aan te bieden. Leden welke hiervoor een bijdrage willen leveren, kun-

nen dat storten op
Rekening nr 3083.73.065 Rabobank te De Bilt t.g.v. Stichting 'Verjaardag Prins Bernhard' of op gironummer 1661 t.n.v. penningmeester Stichting 'Verjaardag Prins Bernhard' te Voorburg.

Programma excursie naar Nieuwpoort, Oudewater en de Wierickerschans

Aankomst station Gouda NS. Op het Stationsplein aan de stadszijde staat de bus van de Jong tours uit Rijsoord. Bij de achteruitgang van het station is voldoende parkeergelegenheid voor hen die met eigen vervoer reizen.
10.15 uur vertrek bus.
11.00 uur aankomst oude stadhuis van Nieuwpoort onder het genot van een kop koffie krijgt U een uiteenzetting van de diverse vestingwerken door de heer W.F.K.Engelbrecht van de Stichting Menno van Coehoorn.
11.30-12.30 uur Wandeling langs de wallen van het vestingstadje Nieuwpoort.
12.30 uur Vertrek met de bus naar Oudewater.
13.00 uur Aankomst in Oudewater, bij Hotel Café Restaurant Seelt, IJsselveere 17, alwaar de lunch zal worden gebruikt (eventueel apératief voor eigen rekening).
14.15-15.15 uur Rondwandeling door Oudewater.
15.15 uur Vertrek met bus naar de Wierickerschans.
16.00 uur Aankomst bij de Wierickerschans waarna rondleiding.
16.30 uur Vertrek met de bus naar Gouda.
17.00 uur Aankomst station Gouda.

In het januari/februarinummer van Mars et Historia staat een kennisgeving over de Tentoonstelling Derde Lustrum te Amersfoort. Indien er leden zijn, die hier aan willen deelnemen, worden zij verzocht het deelnameformulier te zenden aan E.W.van Popta, Mgr.Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (ZH).

Mini-Legermuseum 'GENERAAL SPOOR'

In De Vliegende Hollander XXXVI (december 1980) wordt melding gemaakt van het mini-(leger)museum. In november bestond het naar Generaal Spoor genoemde museum 10 jaar. Het museum tracht een beeld te geven van de kleding- en uitrusting van vliegers en soldaten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Foto's, kaarten en een uit hout gezaagde kaart van de landing in Normandië met het opmars gebied completeren het geheel. Kortom een bezoek aan dit museum geeft veel interessants te zien. Graag vooraf een telefoontje aan Hans Marseille, Fahrenheitstraat 692, 's-Gravenhage, tel.: 070-604293.

In nauwe samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Stichting Menno van Coehoorn is het fotovouwblad Vestingwerken verschenen. Belangstellenden kunnen dit blad bestellen bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, afd. Voorlichting, Broederplein 41, 3700 BA Zeist.

Op verzoek van de Documentatiegroep '40-45 maken we melding van de onderstaande excursie naar Arnhem, Oosterbeek en omgeving. Leden van onze vereniging zijn hartelijk welkom.

'ARNHEM' Themadag zaterdag 26 september 1981

Deze tweede excursie m.b.t. 'Slag om Arnhem' zullen wij met een touringcar maken. Tijdens de rondrit krijgt U een explicatie van de twee excursieleiders, namelijk de Heren R.Voskuil en P. Vroemen.

9.15-10.00 uur Ontvangst met een kopje koffie in Hotel Restaurant 'de Leeren Doedel', gelegen aan de Amsterdamseweg 467 te Arnhem, tel.: 085-33 23 44. Komende van de oude weg Ede-Arnhem, gelegen aan de rechterzijde juist achter een benzinetankstation.
10.00 uur Begroeting door de voorzitter, waarbij een kleine voorbeschouwing wat wij deze dag gaan bekijken.
10.15 uur Vertrek. Eerst gaan we richting Ginkelse heide, monument en vandaar uit naar de landingsterreinen ten zuiden van de spoorlijn.
11.15 uur We komen dan aan bij Kasteel Doorwerth en omgeving, o.a. Drielse veer. We gaan lopen naar de Westerbouwing, waar de lunch gebruikt zal worden. In deze omgeving hebben zg. 'misleidende' supply drops plaats gevonden.
12.15-13.15 uur Lunch Westerbouwing
13.15 uur Vertrek voor middagexcursie. We rijden nu een groot gedeelte van de zuidelijke aanvalsroute, over de nieuwe Rijnbrug naar Driel.
14.00 uur Bezichtiging monument Driel en landingsterreinen van de Poolse onafhankelijke Parachutisten Brigade.
15.00 uur We rijden terug naar Arnhem, doch nu over de oude brug, nu John Frostbrug genaamd. We bekijken nu de omgeving o.a. monument.
15.45 uur We gaan nu richting Camiz, Westervoortsedijk, Weerdjesstraat, Utrechtsestraat, Oranjestraat terug naar de Leeren Doedel. Einde excursie ongeveer 17.00 uur.

Zij die na afloop nog een bezoek aan het Airborne Museum in Oosterbeek willen brengen, daarvoor bestaat de gelegenheid tot 18.00 uur. Met dank aan het museum, dat daarvoor één uur extra open blijft! Wijzigingen voorbehouden i.v.m. uitlopen van programmapunten.

U kunt voor deze dag inschrijven door overschrijving van *f* 30,- op giro 61 70 00 t.n.v. penningmeester Documentatiegroep '40-45 te Den Haag. Uw betaling geldt als inschrijving.
Er kunnen maximaal 58 personen deelnemen. Zij die per trein komen kunnen dit telefonisch aan de voorzitter L.P.J.Vroemen (tel.: 03481-1795) opgeven. Er zal dan voor vervoer van en naar station Oosterbeek worden gezorgd.

Uitgaven Sectie MILITAIRE GESCHIEDENIS

Krijgsverrichtingen op het zuidfront van de Vesting Holland, mei 1940	*f* 39,50
West- en Noorderfront van de Vesting van Holland, mei 1940	*f* 21,50
Inleiding en algemeen overzicht van de gevechtsdagen van 10-19 mei 1940[1]	*f* 32,-
De Stelling van Den Helder	*f* 16,-
Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis, deel 2 afl. 1 en 2	*f* 12,50
H.Ringoir: Afstammingen en voortzettingen der infanterie (1977)[1]	*f* 15,-
H.Ringoir: Afstammingen en voortzettingen der Cavalerie en wielrijders (1978)	*f* 15,-
H.Ringoir: Afstammingen en voortzettingen der Artillerie (1979)	*f* 15,-
H.Ringoir: Afstammingen en voortzettingen der Genie en trein (1980)	*f* 15,-
H.Ringoir: Vredesgarnizoenen van 1715 tot 1795 en 1815 tot 1940 (1980)	*f* 15,-
Jaarverslag Sectie Krijgsgeschiedenis no.57 (1963)[1]	*f* 7,50
idem, no.58 (1964)	*f* 7,50
idem, no63/64 (1969/1970)[1]	*f* 7,50
idem, no 65/66 (1971/1972)[1]	*f* 7,50
idem. no 67 (1973)	*f* 7,50
idem, no 70 (1976)	*f* 7,50
idem, no 73 (1979)	*f* 7,50
Ned.Indië contra Japan, deel 5	*f* 7,50
Idem, deel 6	*f* 7,50
Het Staatsche Leger, deel 8, band 2	*f* 45,-
Idem, band 3	*f* 60,-
Jaarboeken K.L.1965	*f* 15,-
Idem, 1966	*f* 15,50
Idem, 1967	*f* 12,80
Militair Gezag 1944-1946	*f* 10,-
De Generaals van het Koninkrijk Holland 1806-1810[1]	*f* 15,-

1) nog in beperkte hoeveelheid voorradig.

Bovenstaande uitgaven zijn **uitsluitend** schriftelijk te bestellen bij: Sectie Militaire Geschiedenis CLAS/BLS, Postbus 90 701, 2509 LS 's-Gravenhage.

W.R.van der Heide:

'Naar Atjeh toe'

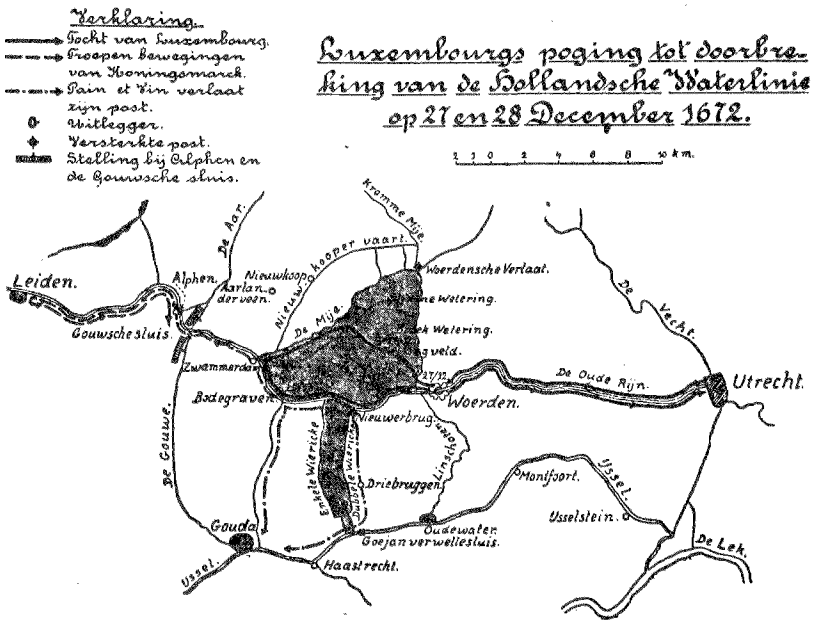
Onder deze titel wordt van 13 april t/m 25 oktober 1981 een door de heren P.E.Schoonheym en J.Zijderveld, beiden verwoede militariaverzamelaars, samengestelde, aan het voormalig KNIL gewijde tentoonstelling gehouden, in kazemat Y van het vestingmuseum Naarden. Men zal zich herinneren, dat deze heren in 1979 in hetzelfde museum de drukbezochte tentoonstelling 'Soldaat van Top tot Teen', welke betrekking op de KL had, inrichtten. De tentoonstelling werd op zaterdag 11 april te 11.30 uur door Mevrouw H.T. Spoor-Dijkema geopend. Het tentoongestelde bestrijkt hoofdzakelijk de periode 1870-1940 en is grotendeels door de enthousiaste exposanten uit privébezit met grote kennis van zaken ingericht. Enige voorwerpen werden door het Tropenmuseum en door Museum Bronbeek in tijdelijk bruikleen ter beschikking gesteld.
Enkele 'showpieces': het staatsiegewaad van Toekoe Oemar, waarbij diens pedang (zwaard) en ook een KNIL militair, in gezelschap van diens kain kabaai geklede (Europese) dame. Naar onze mening zal deze tentoonstelling door de wijze van presentatie niet alleen op de 'kenners' onder de lezers een boeiende indruk maken. Wij kunnen een bezoek eraan dan ook ten zeerste aanbevelen en wij wensen de samenstellers weer een druk bezochte tentoonstelling toe.
Wanneer wij ons tot slot nog een persoonlijke opmerking mogen permitteren, dan zouden wij willen zeggen, dat de titel misschien de toekomstige bezoeker op een dwaalspoor zou kunnen brengen; immers nog vaak maken wij mee, dat Indonesïe dikwijls wordt vereenzelvigd met Atjeh en dat het KNIL ooit slechts is opgetreden op Atjeh (of Aceh, zoals de moderne spelling in Indonesië is). Dit zeer bijzondere leger, eigenlijk een handvol soldaten, functioneerde tot in de verste uithoeken van de archipel. Het museum is ge
Het museum is geopend van maandag t/m vrijdag van 10.00 tot 16.30 en op zaterdag en zon- en feestdagen van 12.00 tot 17.00 uur.

E.W. van Popta:

Kanttekeningen bij de excursie op 23 mei 1981 naar Nieuwpoort, Oudewater en Wierickerschans

NIEUWPOORT

Het stadje Nieuwpoort is ontstaan in 1283, in dat jaar kreeg het stadsrechten. Daarna is het herhaaldelijk bele-

gerd en platgebrand. Het huidige Nieuwpoort ontstond in het beruchte rampjaar 1672 tijdens de inval van de Franse troepen. Op voorstel van de prins van Oranje werd Nieuwpoort van verdedigingswerken voorzien. De vesting Nieuwpoort ook wel fort Nieuwpoort genoemd, werd in 1690 voltooid. Slechts één poort, de Gravenlandse of Alblasserpoort gaf toegang tot de zuidzijde van de vesting. In 1816 werd de vesting Nieuwpoort opgeheven en aan de Domeinen overgedragen, waarna in 1826 de vestingwerken aan de gemeente Nieuwpoort werden verkocht. In 1974 werd begonnen met de restauratie van de vesting. Hierdoor is Nieuwpoort weer een uniek vestingstadje geworden, dat een bezoek ten volle waard is. Een bezienswaardigheid is het stadhuis, gebouwd in 1697. Het vormt met de Waag een overkluizing van de enige gracht, die Nieuwpoort bezit.

OUDEWATER

Oudewater heeft grote bekendheid gekregen door de zg. 'Heksenwaag', gebouwd in 1595. Bij nadering van Oudewater valt de mooie zadeldaktoren van de Grote Kerk op. Dergelijke torens komen in deze streken niet voor. In Friesland is een zadeldaktoren een veel voorkomende bezienswaardigheid. Het stadhuis werd in 1588 gebouwd en in 1973 gerestaureerd. In 1265 kreeg Oudewater stadsrechten van bisschop Hendrik van Vianden. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog speelde de stad een belangrijke rol. In 1575 besloten de Staten van Holland Oudewater te versterken, na het beleg in 1575 viel de stad in Spaanse handen, waarbij de Spanjaarden op moorddadige wijze huis hielden. In 1672 werd Oudewater door Franse troepen bezet. Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1747) werd de vesting uitgebreid. Bij de opheffing van de Oude Hollandse Waterlinie in 1816 kwam de vesting in handen van de Domeinen. In de tweede helft van de 19e eeuw werden de poorten afgebroken en de wallen geslecht, waarna de grachten werden gedempt.

WIERICKERSCHANS

In 1672 werd begonnen met de aanleg op de plaats waar de Kleine of Enkele Wiericke en de Prinsendijk samenko-

men op de Hoge Rijndijk. Op 27 en 28 december 1672 ondernam de Franse maarschalk Luxembourg vanuit Woerden een poging de Hollandse Waterlinie te doorbreken. Via Zegveld kwam hij in Zwammerdam. Inmiddels was echter de dooi ingetreden, waardoor het ijs onbetrouwbaar was geworden. De plaats waar de Wierickerschans en het oostelijk gelegen Nieuwerbrug ligt, was bezet door Staatse troepen onder bevel van kolonel Pain-et-Vin. In plaats van beide versterkingen in handen te houden, trok Pain-et-Vin op eigen initiatief terug naar Gouda, waardoor de Franse troepen onder Luxembourg vanuit Zwammerdam, Bodegraven en Nieuwerbrug konden terugtrekken op Woerden. Voor deze daad werd Pain-et-Vin 'met den swaarde geëxecuteerd'. De Wierickerschans werd door de Fransen geslecht. In 1673 werd een vierkante schans met 4 bastions aangelegd. In 1748 kwam er een kruitmagazijn. Als vestingwerk werd de Wierickerschans in 1960 opgeheven.

C.A.HESHUSIUS

Uit het dagboek van Luitenant Donck (XX)

Patrouilles en gevangenen

Wij hadden reeds uit de vorige aflevering vernomen dat Donck tesamen met kapitein Goslings onvermoeibaar op patrouille was in de Pedirstreek, in een 'mobiele colonne', een eenheid die rusteloos achter de verzetspartij aan jaagde en die nergens een eigen vast home of eigen bivak had. Van het uithoudingsvermogen van zulke troepen werd op deze wijze het uiterste gevergd in de zware terreinen aan de kust en in het heuvelland; zo ging de colonne op 22 april 1901 de rizoforen-vloedbossen in:

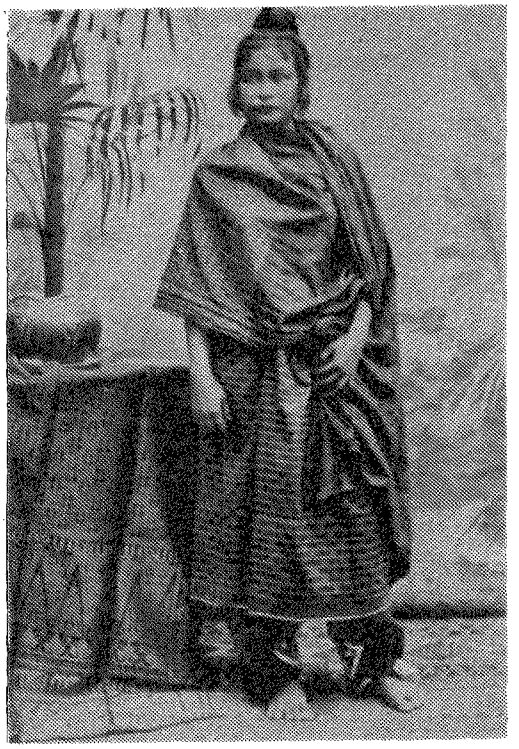
'Wederom naar de bako-bako om te zien of de bevolking aan het werk was met het schoonmaken van het terrein. Neen, de heren vertelden dat er 'djahats' (kwaadwilligen) waren en dan hadden zij geen moed. Nu is het een feit dat wij die dag enige malen beschoten werden, maar de bevolking heeft daar geen last van. Hier komt veel comedie bij; de bevolking verricht liever dit werk niet en vraagt dan aan enige djahats ons te beschieten.'

De door Donck geuite veronderstelling is alleszins acceptabel. Voor de verzetsgroepen was het uiteraard vermakelijk om onze militaire patrouilles van her naar der te dirigeren en deze bewegingen van een afstand gade te slaan.

Op de volgende dagen werden wel weer enige weerstanden ontwikkeld:

"s Nachts braken wij in alle stilte op, daar een vijandelijk hoofd opgelicht moest worden, welke onderneming dan ook gelukte. Later trokken wij naar het zuiden om een inspectie te houden in het kampong complex Adan. Wij verdeelden ons in vier groepen van tien man om aan elke groep een deel te geven. Twee man werden neergelegd wegens aanval met een reuntjong, een gevaarlijk atjehs steekwapen. Het was echter zo'n smerige rommel in die woning, dat het geen wonder baarde dat een ieder, man of vrouw of kind met allerlei zweren was behept. Men durfde niemand en niets aan te raken uit vrees een besmettelijke ziekte op te lopen. De kapitein liet dan ook weer verzamelen om naar Teupin Raja terug te keren.

Tegen het aanbreken van de volgende dag (het was niet ver van kampong Oenoë, 4 km oost van Bernoën) waren wij aan de rand van een sawah welke wij moesten overtrekken om in de tegenoverliggende kampong te komen. Volgens gewoonte bleef ik als commandant-spits eerst deze rand observeren. Juist toen ik dacht: 'Er is niets te zien', bespeurde ik met mijn kijker een man die daar als het ware op post stond. Wij trokken nu dus door het bedekte terrein om. Het gelukte ons de man plotseling te overvallen. Hij had zijn geweer tegen een boom geplaatst en stond zelf op enige afstand daarvan tegen een boom over de sawah te kijken. Gebon-

Ook de Atjehse vrouw was geen gemakkelijk persoon als zij meende in haar recht te staan: het is aan deze foto duidelijk te zien (collectie C.M. Donck).

den en een prop in de mond was het werk van een ogenblik. Toen trokken wij naar de woning van de man die wij moesten hebben. Het huis was echter leeg. In de rand van een kampong welke wij in evenwijdige colonnes door trokken had één der patroulles een man neergelegd die plotseling, de militairen ziende, de vlucht had genomen. Terstond werd de kampong doorzocht. Een patrouille onder een korporaal trof in een huis een jonge man en twee vrouwen aan, die zeer kostbaar gekleed waren. Ook in dit huis waren vele kostbaarheden. De korporaal nam deze personen gevangen en nam de tas (een oud-hollandse reistas) mede.
Na verder zoeken werden nog enige wapens en munitie in de kampong gevonden.
Zo trokken wij naar Bernoën, waar de kapitein een lijst van de kostbaarheden, welke in die tas zaten, liet opmaken. De dames waren daarbij tegenwoordig; het merkwaardige was dat de tas gesloten was, maar in het geborduurde doek was een lange snede gemaakt . . . '

Over deze damestas zou nog het nodige te doen zijn. In ieder geval zijn wij er op attent gemaakt dat men erg oppaste met kostbare bezittingen. Deze werden meteen genoteerd opdat niemand later onze militairen zou kunnen betichten van oneerlijkheid. Ditmaal echter kwamen er, we zeiden dat al, enige verwikkelingen die voor de naam van het leger, of de 'kompeunie' zoals de Atjehers zeiden, niet zo prettig waren.

Ook op ander gebied liep niet alles van een leien dakje. Het is goed dat Donck al deze details heeft genoteerd. Men denkt nu nog vaak dat vroeger bij het KNIL alles zo goed liep: niets in minder waar, er werd op zijn tijd ook goed geklungeld. Hier een typisch staaltje uit het dagboek een paar dagen later:

'Vroeg in de morgen (wij waren in Bernoën) kwam een telefonisch bericht binnen dat een patrouille welke uit Sigli in oostelijke richting was getrokken de vorige avond in een lastige kwestie was geraakt. Hulp was nodig. Het was nog donker toen wij er op uit trokken. Ik begreep al in welke buurt deze patrouille zich zou bevinden. De zon stond reeds hoog, toen wij de patrouille in de gaten kregen.
Een onderluitenant, pas te Sigli, was op patrouille gezonden en had uit de bewuste kampong, dicht bij de bako-bako (vloedbossen), waar ik ook al meermalen last had gehad, een goed vuurtje ontvangen. De inlandse fuseliers waren direct aan het schieten gegaan en toen het de onder-luitenant eindelijk gelukt was dit vuur te doen staken om te attaqueren, bleek dat de Javaantjes al hun patronen hadden verschoten. De onder-luitenant trok zich terug in de koeta (dorp) van een bevriend hoofd en liet door een volgeling van dat hoofd bericht naar Sigli zenden. In de morgen was hij er weer op uit getrokken. Wij hebben toen gezamenlijk de omliggende kampongs afgezocht maar niets gevonden.'

Nu had Donck deze ervaringen met zijn Javanen ook al gehad: onder spanning wilden dezen hun angst afreageren door maar flink te vuren. Waar op, dat wist men niet. De commandant had de troep kennelijk niet snel genoeg terug in de hand gehad; hij was nog

maar kort hier. Maar eigenlijk valt ons dat van een onderluitenant wel tegen, want deze rang bereikte een onderofficier in het voormalige KNIL niet zomaar. Het waren de allerbeste sergeanten-majoor of adjudanten die bij uitzondering en vaak na zware examens tot de rang van dienstdoend luitenant werden bevorderd. Deze mogelijkheid werd voor het eerst pas in 1895 ingesteld en toen nog maar uitsluitend bij de infanterie. Eerst in 1909 werd aan het instituut van onderluitenant enige uitbreiding gegeven bij andere wapens en diensten. In de tijd na de Tweede Wereldoorlog is er een zekere 'rangeninflatie' ontstaan, doch daarvóór, en zeker in een beroepsleger, was een onder-luitenant een autoriteit.
Een onderofficier kon slechts dromen van de mogelijkheid ooit eens de 'dubbele stip' op zijn kraag te krijgen; de onder-luitenant had als rangonderscheiding twee adjudantsstippen. Hij werd door militairen van lagere rang met 'luitenant' aangesproken en indien hij een chambree betrad, moest daar, evenals voor officieren, 'in-orde' geroepen worden.
Na twee dagen opnieuw sjouwen kwam er even rust: het was wel hard nodig:

'Vandaag terug van Bernoën naar Padang Tidji. Onze route moesten wij nemen over de kampong Garôt (ca 7 km zw van Sigli) en de Paja Reubèë (5 km zo van Padang Tidji). Het was zwaar om te lopen; ook door de drukkende lucht; in vogelvlucht was deze afstand al 15 km. Om twee uur trokken wij het bivak in, na 16 dagen door het lang getrokken te hebben.
Nauwelijks thuis, of een ontzettende bui brak los. Ook de vorige avond had het goed geregend. De rivier begon geducht te bandjirren (bandjir $ woeste stroom na regenval) en waar wij bang voor waren gebeurde. De brug over de kali werd door een zware boomstam als een lucifershoutje geknapt.
Voorlopig schijn ik niet op mobiele colonne te gaan, want ik moet de compagniesadministratie van de 4e compagnie overnemen. Ben ik niet rouwig om, want dat trekken, sjouwen, vaak op de grond slapen en dan nog weinig slaap, heeft mij flink aangepakt. Mijn eetlust is anders goed. Verder ben ik belast met de cantine. Fijn om weer eens in een wit pakean (kledij) te lopen.'

Meer actie in de Pedir-streek

Er ging steeds meer gebeuren in deze streek. De cavalerie verscheen op het toneel en de grote baas in Koetaradja, of 'de kraton' zoals men op de buitenposten zei, was niet geheel tevreden over zijn troepen; het was intussen mei 1901 geworden:

'Er vertrok gistermorgen een peloton cavalerie op patrouille. Vandaag kwam het andere peloton van patrouille terug. Geen succes. Het is ook wel moeilijk, want in de regentijd is het voor de paarden geen doen door de natte sawahs te trekken.'

Atjeh was dan ook geen terrein waarin onze paarden met succes konden optreden. Het waren sawahs, kustmoerassen en dan meteen behoorlijke heuvels. Droge grote vlakten, bij uitstek een gunstig terrein voor de cavalerie, waren er niet veel in de streken die onze troepen toen beheersten. In Atjeh is dan ook nauwelijks meer dan één enkel eskadron cavalerie uit Java geweest. In deze periode was het het 4e Veldeskadron dat tevoren op Java in garnizoen lag.

'Generaal van Heutz is over het 14e Bataljon niet tevreden, daar de patrouilles van circa 40 man sterkte bij het stuiten op een bende niet tot achtervolging overgaan. Hij heeft in beginsel gelijk.
Kapitein Goslings durft geen verantwoording te dragen; hij hangt te veel aan de bivaks. Majoor van Daalen is er nu op uit, maar met 120 bajonetten; het feit is echter, dat er te weinig troepen in de Pedir-streek zijn; al dat opvoeren van levensmiddelen en dat werken aan spoorwegen kost veel troepen.'

En - we merkten dat al eerder - er waren geen troepen genoeg om het steeds maar voortdurende verzet terdege tegen te gaan; overal kwam het tot ontmoetingen met de onuitroeibare tegenstanders:

'Vandaag vernomen dat gisteren (4 mei 1901) op verschillende plaatsen in de Pedir braaf gevochten is; onze overtuiging is dat de kampongbevolking daar flink aan mee deed.'

Jaren later zou een ervaren marechausseeofficier (H.J.Schmidt) hierover het volgende schrijven:

'Bijzonder gevaarlijk was het opsporen en bestrijden van benden die zich in bewoonde gampongs verscholen, natuurlijk met mede-

weten der gampong-bewoners. Dit gebeurde veel in de onderafdeeling Pidië (Noordkust); de groote en sterk bevolkte gampongs liggen daar als groene eilanden in de uitermate vruchtbare sawah's. In den bloeitijd van het verzet telde bijna elke familie een of meer leden, die zich bij een bende aansloten om den gehaten 'kafir' (ongeloovige) te bestrijden . . . . De benden vonden dus in de gampongs een bevolking die met haar heulde en tegelijk een welkome gelegenheid zich te verschuilen. Op de meest ingenieuze wijze werden voor de benden schuilplaatsen gemaakt . . . En een niets kwaads vermoedende patrouille die in de gampong rondging voor inspectie der zindelijkheid of voor passen-contrôle kon dan plotseling onaangenaam verrast worden door een salvo van beaumontgeweten uit den vloer van een veestal of door een donderbusschot (voorlaadgeweren met breeden mond, geladen met gekapt lood, spijkers en glasscherven) uit een paar klapperbomen. Maar . . . . de troepencommandanten hadden in de gampongs hun spionnen, die de verborgen schuilplaatsen wisten te ontdekken en bij het bestuur aangaven. Waren de berichten betrouwbaar (de beste berichten waren afkomstig van personen wier familieleden door de benden gedood, mishandeld of bestolen waren of van in haar eer gekrenkte vrouwen) dan vond een zoogenaamde 'belabbering' plaats'. (belabbering $ algemene gecombineerde actie onzer troepen)[1]

Inmiddels moest Donck, als jongste officier, de functie waarnemen als manusje-van-alles:

'Een pas aangekomen kapitein is met een deel van de compagnie en een peloton cavalerie op patrouille getrokken. Nu moet ik de administratie van die compie ook waarnemen.

De gewonde kapitein Schröder hebben wij uitgeleide gedaan; hij vertrekt naar Koeta Radja. Aan alle baantjes welke ik thans hier moet waarnemen heb ik al een dagtaak; verder de nachtwacht en het patrouille lopen. De inlandse school bestaat hier ook - evenals in Sigli - maar de jongens moeten bovendien ook exerceren. Onze overste houdt hen wel aan het werk en dat is voor de inlandse jeugd wel goed.'

We hadden al eerder vernomen dat uit de 'anak kolong' (inheemse kazernejeugd opgegroeid op de chambree) weer een nieuwe en volgende generatie van militairen ontstond. Het militaire leven was hen met de rijstlepel ingegoten kunnen we wel zeggen: tot en met het exerceren . . . .

'Ook de zorg voor de officiersmenage op mij moeten nemen. Verder vernomen dat majoor van Daalen enige voorname atjehse vrouwen heeft opgepakt en bovendien de kostbaarheden van Polim ter waarde van *f* 10.000 heeft bemachtigd.'

De dames dienden met de nodige égards behandeld te worden teneinde klachten te voorkomen. Voorname of niet voorname vrouwen, dat deed er niet toe, want het was duidelijk aan welke zijde hun sympathie stond. Een der bendehoofden uit die periode in de Pedir, Pang Andah, was zijn tijd ver vooruit en bediende zich al van vrouwelijke spionnen.[2] Trouwens over de dames die enige dagen tevoren waren opgevat kwam ook nog het nodige gehannes:

'De bemachtiging der kostbaarheden op vrijdag 26 april j.l. heeft nog een nasleep. De dames die toen bij het opmaken van de inventaris geen opmerkingen maakten, zijn later met de klacht gekomen dat uit die tas voorwerpen zijn gestolen. Is dit waar, dan zouden onze Europese jongens, die snede in de tas gemaakt hebben en zich zaken toegeëigend hebben. Kapitein Goslings en ik moeten die zaak tot klaarheid zien te brengen.'

Helaas vermeldt het dagboek niet hoe deze affaire is afgelopen. Indien inderdaad gebleken zou zijn dat onze militairen het nodige achterover gedrukt zouden hebben, dan moest een schadevergoeding worden betaald.

Vanaf 10 mei 1901 kwam Donck weer continu in actie. Wij zullen niet alle patrouilles meer hier vermelden; het zou eentonig worden. Maar dagelijks trok Dönck er weer op uit, bij nacht en ontij, in moerassen en bergland, onder de verzengende zon en in de tropische stortregens. En al die kilometers moesten worden gelopen, voetstap voor voetstap.

Voor de verantwoordelijke patrouillecommandanten kwam er in een guerillagebied nog de voortdurende zorg bij van de te volgen marsweg, de beste formatie en de niet aflatende oplettendheid voor verrassingen. Dit was een combinatie die zelfs de sterkste

kerels na verloop van tijd kapot kon krijgen. We komen nu naar een climax toe. Tegenwoordig zouden we spreken van een 'stress-situatie'.

'Vannacht om drie uur ging ik (vanuit het bivak Padang Tidji) op patrouille met opdracht vast te stellen of aan de bovenloop van een riviertje ook een nederzetting was. Zo ja, dan moesten de huizen en voorraden verbrand worden, daar de bevolking, zolang de onrust aanhoudt, in de vlakte moet wonen. Niets gevonden wat op een nederzetting leek. Om ruim 12 uur was ik weer terug, een flinke tippeling van negen uren, in het gebergte ten zuiden van de weg Padang Tidji - Seulimoen.'

Deze niet bijster populaire maatregel werd hier toegepast. De bergstreken werden geëvacueerd en de bevolking werd naar de vlakte gebracht. In het heuvelland was de controle aldus voor onze troepen eenvoudiger geworden.

Donck had nu een paar dagen wat soelaas en zag een andere eenheid op mobiele colonne uitrukken:

'Er is weer een afdeling op 'mobiele colonne'; wij doen altijd de troep uitgeleide. De jongens riepen: 'Kom luitenant, gaat met ons mede.' Ja, ja, ik ben er nu al een tijdje vrij van. Ik heb nu gelegenheid om de correspondentie op te nemen. Mijn kamerhok eens een beetje aangekleed; zodat ik overdag in mijn vrije tijd daar kan schrijven.

In de namiddag een kleine patrouille van vijf uren gemaakt; daar draaien wij onze hand niet voor om.'

Donck blijft opgewekt, zoals we zien. Zijn moreel en enthousiasme zijn ongebroken:

'Vannacht was ik om drie uur weer op pad; was echter om negen uur weer binnen, want de andere diensten moesten ook weer doorgaan. Dit is het fnuikende van de nachtpatrouilles; je kunt overdag de schade niet inhalen. Bovendien werkt dat nachtelijk patrouilleren op je zenuwen. Voortdurend bedacht zijn op hinderlagen, overvallingen; op je eigen mensen letten; steeds op je hoede zijn.

Vanmorgen kampongbevolking naar het werk moeten jagen; als je niet krachtig optreedt, doen zij het niet. Het bivak Paja Reubéë wordt opgeheven; er komt een nieuw bivak in het heuvelterrein. Ik zou feitelijk wel naar een bivak willen; al die baantjes hier en het vele nachtwerk is hier erg vermoeiend.'

In deze dagen had Donck ook geconstateerd dat het Hemelvaartsdag was geweest, maar die was alweer voorbij. Niemand had het geweten, want de patrouilles en het werk in de papieren waren gewoon doorgegaan. Er was ook nog een zonsverduistering geweest.

En gelukkig kwam de post uit Holland regelmatig aan. Er was ook een pakje van zijn verloofde gekomen met verrassende inhoud:

'Ingrediënten voor kwast, chocolade, soeptabletten, een leuk tabakszakje en... een zilver couvert. Jongen, dat laatste is te mooi voor een veldsoldaat.'

Je ziet Donck al uitpakken. 'Kwast' was een soort citroendrank, een poeder waar men alleen water aan moest toevoegen . . . .

Maar overigens, weer op stap:

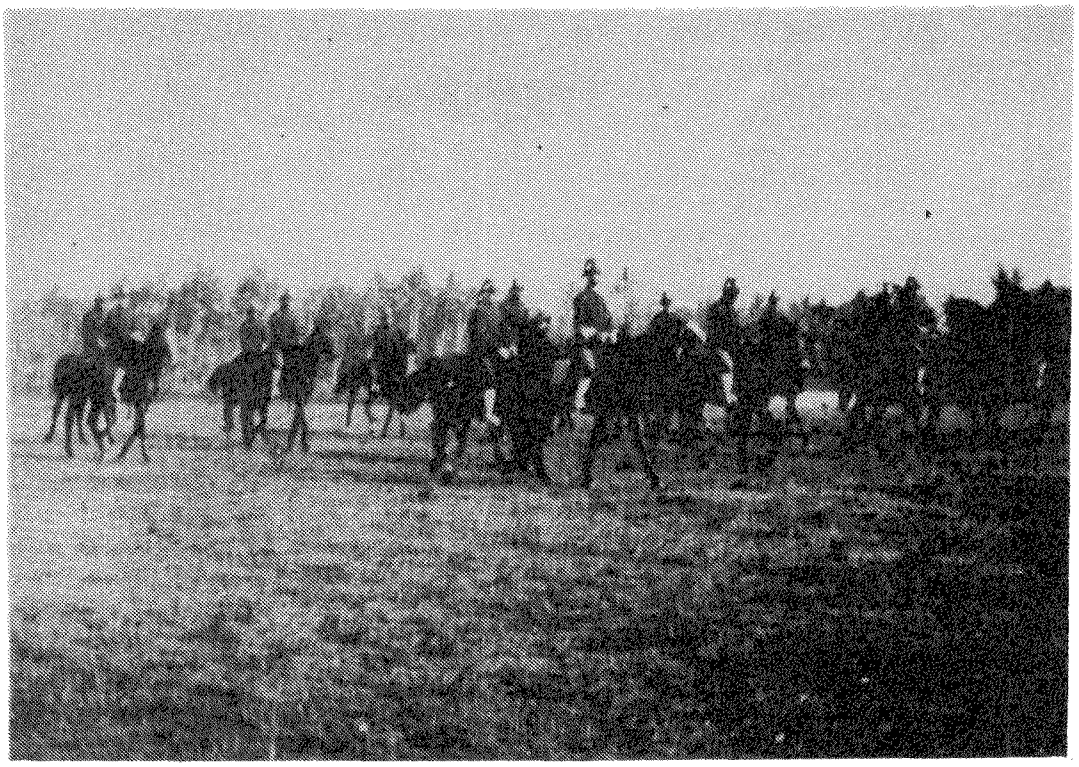
'Vannacht om half vier op patrouille. Bijna altijd heb ik nachtelijke patrouille na de vorige nacht op wacht te zijn geweest. Om één uur 's middags was ik terug.'

En weer later:

'Om twee uur vannacht maakte ik mij klaar om met 40 man op patrouille te gaan. Moest (van Padang Tidji) naar een vèr naar het noorden gelegen kamponggebied. Het was stikdonker; de weg vol modder. De handen opgelegd liepen wij in doodse stilte voort, van tijd tot tijd halt houdende om de vraag naar achter door te geven of een ieder nog aanwezig was.'

We willen nog even de vakterm 'de handen opgelegd' verklaren. Indien het aardedonker was moest iedere man in de colonne een hand op de schouder van de man vóór hem leggen en zo voort marcheren om te voorkomen dat de gehele patrouille uit elkaar zou vallen en verdwalen. Deze marstechniek gebeurde onder een doodse stilte en was voor een ieder uitermate afmattend.

'Na het kamponggebied doorkruist te hebben zonder een spoor van vijand gezien te hebben, marcheerde ik midden over de sawahs terug. De ene zijde grenst aan het heuvelterrein; was er vijand, dan had deze pracht gelegenheid om ons onder vuur te nemen. Ik deed dit met opzet om de eventuele vijand te tarten. Niets gebeurde er.

Een deel van een peloton cavalerie. De ruiters dragen nog de donkere uniform met helmhoed. Het paardenvolk was in Atjeh maar beperkt inzetbaar vanwege het terrein (Foto afkomstig uit het fotoarchief van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf).

Daarna trok ik de heuvels nog eens in; maar niets en niemand. Toen ik mij 's middags om half vier bij de overste meldde met de woorden 'Wederom niets', zeide deze: 'Ja, jij vangt ook niets.' Beroerd maar het feit is, dat als ik er op uit ben, ik in het algemeen weinig van de vijand bemerk. En toch loop ik goed en snel, zowel bij dag als bij nacht. Onlangs zei de overste zelf: 'Mirakel, zo snel als jij 's nachts loopt.'

Luitenant Donck stort in

Voor een patrouille van vijf uren lopen draaide Donck zijn hand niet om, weten we. Maar het kon ook meer dan het dubbele achter elkaar worden en nu gaan wij ons toch wel afvragen wat hiervan de gevolgen zullen zijn in deze reeks van overmatige inspanning:

'Na elf uren (!) gemarcheerd te hebben, was ik doodop; maar de zaken moesten nog gedaan worden. Niet voor niets zei onlangs een der kapiteins tegen me: 'Wij kapiteins beklagen jullie luitenants; want jullie doen de zwaarste dienst.' Ja, er wordt te veel van de troep gevraagd. Soms bekruipt mij de angst of je het op den duur wel volhoudt.'

Het was nu 24 mei 1901; het zou een gedenkwaardige dag worden. Het was of Donck het al een poos voelde komen: hij was nu op een punt aangekomen dat hij met zijn krachtige jonge lichaam volkomen òp was. De nieuwe dag die na de elf uren marcheren van de voorgaande met nieuwe belevenissen kwam, deed definitief de deur dicht achter Doncks verblijf in de Pedirstreek. Daar was hij nu zoetjesaan ruim zes maanden. De maat was wèl vol . . . .

'In de voormiddag geëxerceerd en administratiewerk. Na de rijsttafel was ik zó vermoeid dat ik een middagdutje ging pakken; met de wens dat ik nu eens een flinke dut kon genieten. Maar om drie uur al werd ik

gewekt: 'Luitenant, direct klaarmaken voor uitrukken.' Er was bericht ingekomen van een peloton cavalerie, dat een vijandelijke bende in de heuvels had gedreven en thans bijstand verzocht. Kapitein de Voogt moest daar heen en Donck mocht mede.
Toen zij tegen het vallen van de avond ter plaatse kwamen, zagen wij de silhouetten van ruiters op de kam der heuvels; wij hoorden nog enkele schoten en toen werd het stil en donker. De pelotonscommandant kwam met zijn ruiters zich bij de kapitein melden. Er werd gesproken over de te nemen maatregelen. De kapitein was van mening dat er niets meer te doen viel en wij dus naar Padang Tidji konden terugkeren.
Ik adviseerde de toegangen naar het heuvelterrein af te zetten; eten te bereiden en dan in twee colonnes het heuvelterrein in te gaan. De kapitein meende dat de soldaten eten moesten hebben en dat de cavalerie toch ook voor zijn paarden moest zorgen. Naar mijn mening was het mogelijk, óók voor de paarden, hier eten te krijgen. 'Laat ons in ieder geval hier blijven en bivakkeren; laat ik maar eens zien wat ik kan krijgen.' De kapitein gevoelde er niets voor; hij wilde terug. Op zijn verzoek kon de luitenant van de cavalerie naar Padang Tidji terug keren en ook wij aanvaardden de terugmars, nadat ik nogmaals - maar tevergeefs - de kapitein bezworen had te blijven.'

Nu kwam het breekpunt:
'En toen ik aan het hoofd van de colonne marcheerde, kwam de natuur zijn rechten op mij eisen . . . Ik werd zo stijf als een plank. De kapitein kwam nog bij mij praten, maar ik gaf ten antwoord dat ik niet meer kon praten. 'Alleen dit wil ik U zeggen kapitein: de overste zendt U na terugkomst er terstond weer op uit, nadat U eerst een geduchte uitbrander hebt gehad.' Later kwam hij weer bij mij en zeide: 'Donck, ik geloof dat jij gelijk hebt.' 'Welnu kapitein, keer terug naar de heuvels en nòg ben je niet verloren.' 'En jij die ziek bent.' 'Dat mag voor U geen verontschuldiging zijn; ik kan nog wel een nachtje er bij lappen.'
Toen wij ruim negen uur 's avonds Padang Tidji bereikten, ging ik terstond naar bed. De kapitein kwam later nog even bij mij, om te vertellen dat de overste hem gelast had, 's nachts weer uit te gaan. 'Best kapitein, ik ga niet meer mede.'
Met zware hoofdpijn stond ik daags daarna op; deed mijn dienst maar ging om elf uur naar bed en vroeg de dokter bij mij te komen . . . . Koorts. Tot en met dinsdag 28 mei heb ik met zware koorts en hoofdpijn in mijn bed gelegen en als de zon scheen buiten gelegen. Was de temperatuur na transpireren tot 37,5 gedaald, dan werd mijn bed gelucht en lag ik in de luie stoel. Maar spoedig steeg de temperatuur weer tot ruim 39. Met ijscompressen om de hoofdpijn te verdrijven heb ik al die dagen gelegen.'

Voor Donck waren de grenzen van het menselijk kunnen nu wel overschreden. Hij zou worden afgevoerd, helemaal naar het grote hospitaal in Koeta Radja en hij zou voor vele weken van het actieve militaire toneel verdwijnen.

Noten:
1) H.J. Schmidt en M.H. Du Croo. Marechaussee in Atjeh. Leitner-Nijpels, Maastricht 1943, p. 37-38.
2) Achtervolging bendes in Pidië 1899-1904, Indich Militair Tijdschrift jaargang 1910, p. 917.

(Wordt vervolgd)

GJB
Antiquariaat G.J. Bestebreurtje
Zinniastraat 38
3434 HD Nieuwegein
Telefoon 03402-40941

Zojuist is verschenen catalogus 2: voyages, travels, expeditions, maritime and military history (bevat o.a. grote collectie Nederlands Indië). Nog verkrijgbaar: catalogus 1: Dutch East Indies, China, Japan. Na storting van f 3,50 (of f 7,- voor beide catalogie) op girorekening 4319068, ontvangt u catalogus 1/2 franco thuis.
Wij zijn altijd geïnteresseerd in de aankoop van enkele stuks van waarde of gehele bibliotheken.

Prof. Ir J.W.BONEBAKKER:

De instructie van 31 juli 1914 voor de Opperbevelhebber van Land- en Zeemacht

A. De verantwoordelijkheid van de O.L.Z. volgens art. 6 van zijn instructie

Tien jaar na zijn overlijden verschenen de HERINNERINGEN VAN JHR. MR B.C. de JONGE, uitgegeven door Dr S.L.van der Wal (Historisch Genootschap, Utrecht 1965. De oud-Goeverneur-Generaal begint met in zijn 'Inleiding' te vermelden, dat Prof.F.C.Gerretson hem in 1943 zo nu en dan voor een praatje opzocht, waarbij hij eens opmerkte: 'U hebt Uw questie met den Opperbevelhebber gehad; U bent de laatste Landvoogd over ons ongeschonden Indië geweest; alleen reeds in verband daarmede zou het van belang zijn Uwe herinneringen vast te leggen.'
De Jonge kwam half november 1910 op het departement van oorlog, als hoofd van de Ie afdeling, de juridische. Anderhalve maand later (4-1-1911) werd de minister, generaal-majoor Cool, opgevolgd door Colijn, sinds 1909 lid van de 2e kamer voor de antirevolutionaire partij. In 1912 kwam aan de orde het vaststellen van een instructie voor een eventueel te benoemen opperbevelhebber. Kernpunt was aan welke instantie deze verantwoordingsplichtig zou zijn voor zijn beleid. De betrokken zinsnede van de tekst zoals die in dat jaar door de toenmalige regering was vastgesteld na ingewonnen advies van de Raad van State, luidde aldus: 'De opperbevelhebber is voor zijn krijgsbeleid en voor de wijze waarop hij zijn gezag uitoefent, verantwoordelijk aan den Minister van Oorlog.'
De luitenant-generaal C.J.Snijders, sinds 1 juli 1940 chef van de generale staf, was van den aanvang af sterk gekant tegen deze regeling. De kwestie werd akuut in de laatste dagen van juli 1914. Colijns opvolger sinds 29-8-1913, de generaal-majoor b.d. N.Bosboom, wenste Snijders te benoemen tot opperbevelhebber van land- en zeemacht (O.L.Z.). Snijders was alleen bereid deze functie te aanvaarden indien in de bovenvermelde passage van zijn instructie 'Minister van Oorlog' werd vervangen door 'de Regering'. Aldus geschiedde. Bosboom schrijft hierover in zijn ministeriële memoires: 'Ik kon mij het standpunt van den opperbevelhebber wel verklaren. Een ongewenschte inmenging in zijn krijgsbeleid meende hij eerder te kunnen verwachten van een enkele minister die, zelf militair zijnde, er eigen opvattingen omtrent strategie en landsverdediging op na kon houen, dan van een kollektief lichaam, hoofdzakelijk bestaande uit niet-deskundigen.' (In moeilijke omstandigheden augustus 1914 tot mei 1917, bl. 204).

Onder 'Regering' verstond men nu de gehele regering: de Koningin met Hare Ministers. Conform hiermede werd het K.B. waarbij Snijders werd benoemd tot opperbevelhebber van land- en zeemacht (\$ O.L.Z.) alléén gecontrasigneerd door de voorzitter van de ministerraad Cort van der Linden. Tijdens Bosbooms ministerschap (tot 15 mei 1917) heeft deze regeling niet tot conflicten geleid tussen hemzelf en de O.L.Z. In feite was hun samenwerking goed, al liet de verstandhouding soms te wensen over. Bosboom schrijft hierover, en Snijders citeert en beaamt het: 'dat het nimmer aan wederzijdsch vertrouwen heeft ontbroken, maar uiteraard niet steeds gelijkheid van inzicht kon bestaan', en verder: 'dat het wel een wonder zou zijn als twee menschen zóó homogeen in denken waren dat er nooit verschil in inzicht zou bestaan; dat waar zoodanig verschil zich voordeed, beide mannen zich geneigd behoorden te betoonen, beurtelings een offer te brengen teneinde een harmonisch samengaan mogelijk te maken.'
Tussen de regels kan men hieruit lezen dat geen van beiden zich altijd volkomen bereid heeft betoond concessies te doen aan het standpunt van de ander. Dat heeft zich inderdaad enkele malen voorgedaan, maar de aanleiding tot de botsing kwam spoedig te vervallen. De Jonge heeft zich - achteraf -

heftig gekeerd tegen de interpretatie van het hiervóór geciteerde artikel over de verantwoordingsplicht van de opperbevelhebber: 'Zo was de figuur geschapen, die nooit had mogen ontstaan, dat feitelijk de Opperbevelhebber aan het gezang van de militaire ministers was onttrokken, wat geleid heeft tot een bron van ellende.' De Jonge zag in de gezagsverhouding tussen de minister van koloniën en de gouverneur-generaal (G.G.) een goed uitgangspunt voor de regeling van die tussen minister van oorlog en opperbevelhebber. Deze mening werd bestreden o.a. door Prof. dr B.C. de Savornin Lohman. De Jonge: 'Lohman zegt het wel heel strek wanneer hij betoogt dat sinds 1925 (1914), toen de wet het geheele algemeene bestuur (het opperbevelhebberschap) aan koninklijke aanwijzingen bond, de G.G. (O.L.Z.) geen enkele ministerieele aanwijzing als bevel des Konings mag beschouwen, en zoo'n aanwijzing slechts mag opvolgen op eigen verantwoordelijkheid. Strikt genomen lijkt mij dit juist (sic!), maar de praktijk is gelukkig anders. Ten eerste omdat, zooals Colijn mij eenmaal schreef, het wel een wonder zou zijn als twee verstandige menschen (Bosboom en Snijders) op verantwoordelijke posten niet tot samenwerking zouden kunnen komen. Ten tweede omdat de verantwoordelijkheid van den landvoogd (O.L.Z.), die een ministerieele opdracht uitvoert, hetzij tegenover de Kroon, hetzij tegenover de Kamer, toch altijd via den Minister loopt, die de opdracht gegeven heeft en dus daarvoor in de eerste plaats de verantwoordelijkheid draagt. Een landvoogd (O.L.Z.) kan zich dus altijd gedekt weten als hij ministerieele opdrachten uitvoert; hij behoort als regel zich niet te mengen in de verhouding Kroon-Minister; slechts als zijn eigen regeringsbeleid in Indië (beleid) in gevaar zou worden gebracht, behoort hij het op een Koninklijke aanwijzing te laten aankomen.' (Herinneringen, bl. 17).
N.B. De tussen () geplaatste invoegsels maken het mogelijk het gehele betoog te transformeren op de verhouding M.v.O.- O.L.Z.
De Jonge concludeerde t.a.v. de O.L.Z.:
'Is er echter ernstige reden tot ingrijpen, dan dient ook de Opperbevelhebber gebonden te zijn aan het gezamenlijk besluit van de Kroon en den Minister van Oorlog met of zonder andere Ministers.'

De Jonge heeft zich als minister van oorlog (15 juni 1917 tot 9 september 1918) veel intensiever dan zijn voorganger willen bemoeien met het beleid van de opperbevelhebber. Hoe ver hij daarin meent te moeten gaan, blijkt uit het volgende (Herinneringen bl. 25 en 26): 'Wie toch is tenslotte aansprakelijk voor de tucht in het leger? De Minister.' En hij vervolgt: '...als een Compagnies-Commandant verkeerd straft (wie maakt dat uit?), staat de Minister dan machteloos? Dat zou toch onaanvaardbaar zijn. Hij moet toch kunnen ingrijpen, hetzij rechtstreeks, hetzij via superieuren, niet door zelf te straffen, maar door zijn wenschen te kennen te geven en die te doen opvolgen.' De Jonge's inzichten over de samenwerking tussen minister en opperbevelhebber komen hier wel heel duidelijk aan het licht.
Eind april 1918 kwam het tot een conflict tussen minister De Jonge en generaal Snijders. Noch de aanleiding, noch de oorzaak lag in de verantwoordingsplicht van de O.L.Z. of in de samenwerking tussen de beide excellenties. Het was de acute oorlogsdreiging, ontstaan door het grote, verrassend uitgevoerde Duitse offensief op het westelijk front. Snijders' uitlatingen wekten de indruk dat hij niet meer geloofde in de gevechtskracht van zijn troepen. Het conflict liep hoog; òf de minister, òf de O.L.Z. zou ontslag moeten nemen. De botsing is destijds niet in de publiciteit gekomen, maar De Jonge geeft van het verloop van deze crisis een bewogen verslag. De Koningin wenste onder geen beding Snijders te laten gaan. Cort van der Linden gelukte het, De Jonge tot bijdraaien te bewegen. Keren wij terug tot ons eigenlijke onderwerp. Zoals wij zagen, werd in 1912 voor het eerst de noodzaak gezien, een instructie op te stellen voor een eventueel te benoemen opperbevelhebber. Ditmaal niet een figurant (De Koning), maar een vakman, een beroepsofficier. Ook de minister van oorlog was voordien altijd een beroepsofficier geweest, hetzij in actieve hetzij buiten dienst. Voor vergelijking komen allereerst die departementen in aanmerking die óók door een vakman moeten worden geleid, zoals destijds Waterstaat en Justitie. Er is echter dit verschil: een opperbevelhebber commandeert de strijdkrachten, terwijl de directeur van rijkswaterstaat de leiding heeft van. en verantwoordelijk

is voor ontwerp, aanbesteding, uitvoering en onderhoud van civiele ingenieurswerken.
Nog riskanter wordt een vergelijking tussen Oorlog en Koloniën. De G.G. bestuurde een koloniaal grondgebied. De landvoogdij was een gevestigde instelling. De continuïteit bracht mede dat tijdig vóór het heengaan van de aftredende G.G. een opvolger was aangewezen.

Ten aanzien van het opperbevelhebberschap stond men in 1912 voor een novum. C.J. Snijders heeft zijn benoeming tot O.L.Z. eerst in de allerlaatste dagen van juli 1914 aanvaard; het betrokken K.B. en de instructie werden d.d. 31 juli door de koningin ondertekend.
Conclusie: het was een aanvechtbare maatstaf, die De Jonge hanteerde bij zijn veroordeling van tekst en uitleg van de instructie voor de O.L.Z. Ook langs deze weg benaderd is zijn reeds geciteerde boutade: 'Zo was de figuur geschapen die nooit had mogen ontstaan (. . .) wat geleid heeft tot een bron van ellende' ongegrond. Er blijft nog een andere vraag te beantwoorden: Wie had er gelijk in de controverse tussen De Savornin Lohman (en anderen, zoals Prof.J.A.Eigeman) enerzijds, De Jonge anderzijds t.a.v. de verhouding tussen minister van koloniën en G.G.? Het was een strijd tussen juristen, voor ons van belang omdat De Jonge's conclusie in dit academisch debat ook voor de verhouding minister van oorlog en opperbevelhebber van toepassing zou kunnen zijn. Het is duidelijk: er was geen enkele autoriteit die hier een uitspraak over gelijk of ongelijk zou kunnen doen. Alleen over de wenselijkheid van wijziging in procedure zou men door overleg tot een vergelijking kunnen komen.
Practische overwegingen.
Zowel De Jonge in zijn herinneringen als Bosboom in zijn ministeriële memoires maken een opmerking, voorafgegaan door 'het zou wel een wonder zijn als'. De opmerkingen kunnen verwisseld worden. Bosboom: 'als twee menschen zóó homogeen in denken waren dat er nooit verschil in inzicht zou bestaan'. De Jonge (Colijn aanhalend): 'als twee verstandige menschen op verantwoordelijke posten niet tot samenwerking zouden kunnen komen.' Dáár gaat het om: temperament, karakter, persoonlijkheid van de minister, landvoogd, opperbevelhebber. Bij het voorbereiden van deze studie is wel zeer duidelijk gebleken dat alle uitlatingen van de betrokkenen ons ook iets tonen over hun karakter. Met andere woorden men kan die uitlatingen niet zien los van de persoonlijkheid. Dat werkt door in de selectie, presentatie, interpretatie en appreciatie van de te berde gebrachte meningen. Het moet ons behoeden voor het zoeken naar bewijzen, waarom de samenwerking tussen minister en opperbevelhebber verliep zoals zij verliep. Vooral ook omdat de gebeurtenissen op dit gebied in Nederland 1914-1918, zeker in historisch perspectief, aandoen als een Chinees schimmenspel, in vergelijking met de bloedige werkelijkheid in de ons omringende landen.

B. De samenwerking van minister en opperbevelhebber volgens art. 4 van de instructie voor de O.L.Z.

I.
1. Hiervóór werd aandacht gevraagd voor de verantwoordingsplicht van de opperbevelhebber van land- en zeemacht, zoals geredigeerd in artikel 6 van de voor hem vastgestelde Instructie. Thans wordt aan de orde gesteld artikel 4 van diezelfde Instructie: 'De Opperbevelhebber ontvangt bij de aanvaarding van zijn functie van de Regering alle inlichtingen, die voor de kennis van den politieken toestand noodig zijn. De Regeering zal den Opperbevelhebber ook nader op de hoogte houden van den politieken toestand en van de wijzigingen daarin.' Toen de chef van de generale staf, de luitenant-generaal C.J.Snijders, met ingang van 1 augustus 1914 zijn nieuwe functie aanvaardde, kon niemand een duidelijke voorstelling hebben van alles wat Nederland stond te wachten. Maar de strekking van artikel 4 impliceert dat het de O.L.Z. geoorloofd was:
(1) de regering om nieuwe richtlijnen te vragen indien naar zijn inzicht de politieke toestand veranderde;
(2) haar te vragen of zij vasthield aan haar oorspronkelijk standpunt van onvoorwaardelijk verzet tegen èlke gebiedsschender, zelfs indien Nederland vrijwel gelijktijdig door twee verschillende partijen zou worden aangevallen;
(3) haar onder het oog te brengen dat, mocht

de regering van standpunt veranderen, hij gaarne tijdig wilde weten wie als de waarschijnlijke aanvaller zou worden beschouwd, teneinde casu quo overleg te kunnen plegen met de a.s. bondgenoot.

Men bevond zich hier op het raakvlak tussen de regeringspolitiek van strikte handhaving onzer onzijdigheid (of afwijking van dit aanvankelijk standpunt), en het voorbereiden en uitvoeren van militaire maatregelen die tengevolge daarvan door de O.L.Z noodzakelijk zouden worden geacht. Zolang er géén aanval op ons grondgebied duidelijk op handen was, bleef het laatste woord aan de regering. In het tegenovergestelde geval zou de beschikkingsvrijheid van de O.L.Z. vrijwel onbeperkt behoren te blijven totdat het einde der vijandelijkheden in zicht zou komen. Het laatste geval heeft zich niet voorgedaan; Nederland bleef buiten de eerste wereldoorlog.

2. De zojuist vermelde vragen werden door Snijders voor het eerst gesteld in zijn nota aan de regering d.d. 22 februari 1915. Aanleiding was het groeiend inzicht dat de oorlog nog jaren zou kunnen duren. Duitsland had in dezelfde maan verscherping van de duikbotenoorlog afgekondigd; dat voorspelde een bedreiging van onze zeescheepvaart die in de ogen der belligerenten onze neutraliteit in gevaar zou brengen. Een overval op Zeeuws Vlaanderen en Walcheren door een der oorlogvoerende partijen behoorde tot de mogelijkheden. Voor de Duitsers zou het bezit van een onderzeebootbasis aan de mond van de Westerschelde van belang zijn, voor de geallieerden een actie om dit te voorkomen.
26 Februari antwoordde de minister van binnenlandse zaken op Snijders' nota dat de regering vasthield aan haar onpartijdig standpunt tegenover beide oorlogvoerende partijen, en dat over het verdere verloop der krijgsverrichtingen niets voorspeld kon worden. De O.L.Z. bevestigde op 9 augustus 1915 in een nota over de opstelling van het Nederlandse veldleger dat het regeringsstandpunt d.d. 26 februari nog steeds van kracht was.
Wat men begin 1915 voor mogelijk hield, scheen een jaar later werkelijkheid te zullen worden. De vierdaagse z.g. 'alerte', 30 maart tot 2 april 1916, begon met een alarmerend telegram van de Nederlandse gezant te Berlijn. Het rapporteerde over insinuaties van de Duitse regering dat in Engeland op grote schaal voorbereidingen werden getroffen voor het forceren van de Westerschelde en een landing in Zeeuws Vlaanderen. Onder zekere omstandigheden zou de Oberste Heeresleitung niet mogen aarzelen preventieve tegenmaatregelen te treffen, eventueel ten koste van de Nederlandse neutraliteit. De regering was aanvankelijk sterk onder de indruk van deze dreigementen, en overwoog een 2e mobilisatie. De minister van oorlog en de O.L.Z. duchtten geen van beiden enig reëel gevaar; op militaire gronden was zelfs een intrekking der militaire verloven niet noodzakelijk. Op politieke overwegingen werd tot het tijdelijk intrekken van de gewone, periodieke verloven besloten. De regering wilde tegenover de oorlogvoerenden duidelijk laten blijken dat Nederland onder dreigende omstandigheden verhoogd paraat bleef zijn onzijdigheid gewapend te handhaven. Daarop berichtten de Duitsers 'dat zij zich hadden vergist'. Roemenië verklaarde eind augustus 1916 de oorlog aan de centralen, maar werd in 4 maanden door hen veroverd. Het vergde van de Duitse legers een uiterste inspanning, zó zelfs dat de Oberste Heeresleitung destijds de onbeperkte duikbotenoorlog uitstelde 'uit vrees voor een Nederlandse aanval op Duitsland, waartegen het géén troepen beschikbaar had'.

3. In januari 1917 veranderde de internationale politieke en militaire toestand aanmerkelijk. De Duitsers voltooiden de nederlaag der Roemenen; hun troepenvervoer van de Balkan naar het westelijk front werd op gang gebracht; op 1 februari begon de onbeperkte duikbotenoorlog. Deze gebeurtenissen waren voor de O.L.Z. aanleiding, in een brief van 31 januari aan de regering een scherp omlijnde instructie te vragen hoe hij had te handelen in geval van opzettelijke schending onzer neutraliteit door één der oorlogvoerende partijen, of ongeveer gelijktijdig door beide. Op 9 februari antwoordde de ministerraad dat de regering bleef staan op het standpunt van strikte handhaving onzer neutraliteit naar alle zijden. Zij voegde daarbij enige 'Aanteekeningen', op haar verzoek opgemaakt door minister Bosboom, waarin verschillende denkbare gevallen van neutraliteitsschending werden opgesomd, met ver-

melding voor ieder geval der door de regering te volgen gedragslijn, en de te nemen militaire maatregelen.
Deze 'denkbare gevallen' omvatten: vertogen der oorlogvoerenden, ultimatums en onverhoeds uitgebroken vijandelijkheden, beoordeeld naar hun waarschijnlijkheid. Deze stukken werden de O.L.Z. voorgelegd, als grondslag voor een gedachtenwisseling. Snijders gaat daar niet op in; hij toont zich ernstig teleurgesteld; aan de 'denkbare gevallen' hecht hij weinig waarde (14 februari). Naar aanleiding hiervan stelt Bosboom d.d. 27 februari een uitvoerige memorie voor de ministerraad op. Daarin zet hij uiteen wat de konsekwenties zouden zijn van het inwilligen der verlangens van de O.L.Z., en adviseert de regering in haar standpunt te volharden. De ministerraad besluit conform, zoals blijkt uit de brief van 8 maart van Cort van der Linden aan Snijders.
Samengevat: Snijders wil op staande voet een duidelijke uitspraak bij welke partij hij zich zal mogen aansluiten in geval van een tweefronten-oorlog, en kiest voor samengaan met Duitsland op grond van opportunistische en militaire overwegingen - niet uit persoonlijke voorkeur. Politieke en morele motieven doen de regering volharden in haar oorspronkelijk standpunt.
Snijders meende dat een strijd op twee fronten 'onmogelijk' zou zijn. Dit adjectief is hier dubbelzinnig. Want een dergelijke strijd behoorde destijds wèl tot de mogelijkheden, al was de waarschijnlijkheid gering - dat hing af van de belligerenten. Zou hij ontbranden dan was voor Nederland de mogelijkheid tot effectief verzet onzeker. Maar welke politieke en militaire ontwikkelingen op het westelijk oorlogstoneel daartoe zouden leiden, daarover kon geen mens met zekerheid een zinnige voorspelling doen.

4. Toen in het voorjaar van 1917 duidelijk bleek dat een Duitse overwinning niet zeker en allerminst nabij was, verviel voor Snijders een dwingende reden om ontslag te vragen, evenals een argument voor het verwijt dat hij dit naliet. Evenmin was er voor de regering aanleiding de O.L.Z. tot aftreden te dwingen. Noch van het een, noch van het ander is in het voorjaar van 1917 sprake geweest. Duidelijker blijkt Snijders' instelling uit zijn geheim archief waarin hij noteerde dat Duitslands dreigende taal van februari 1917 een herhaling was van het in 1916 voorgevallene (de 'alerte' van 30 maart tot 2 april), en dat een krachtig Nederlands protest hier op zijn plaats zou zijn geweest. De O.L.Z. heeft het 'neen' der regering aanvaard. Een andere vraag is of Bosbooms 'Aanteekening', als zijnde een stuk voorbereidend stafwerk, niet van de chef van de generale staf - i.c. Snijders - had moeten uitgaan, òf door samenwerking van deze en de minister van oorlog tot stand had moeten komen. De materie lag immers op het grensgebied van defensie en buitenlandse politiek?

5. Minister Bosboom trad af op 15 mei 1917. Rambonnet, de minister van marine, verving hem gedurende één maand ad interim. Op 15 juni werd Jhr Mr B.C. de Jonge minister van oorlog - de eerste die van herkomst géén officier was. Hoe de O.L.Z. toen zijn eigen standpunt en dat der regering t.a.v. de landsverdediging zag, is later gebleken uit diens geheim archief. Op 5 december 1917 zond hij een instructie aan de commandant van de stelling der monden van de Maas en de Schelde. Daarin leest men: 'Door mij is aan de Regeering uitdrukkelijk verklaard, dat de Nederlandsche weermacht niet gelijktijdig kan strijden tegen de beide belligerente partijen, en dat eene opdracht daartoe niet zou kunnen worden aanvaard. De Regeering heeft zich bij deze verklaring neergelegd.'
Snijders staat dus nog op hetzelfde standpunt als in het voorjaar. Zijn ongelukkige formulering werd al eerder geanalyseerd. En wat betekent 'neergelegd' in de laatste zin van het geciteerde? Hoogstens: 'de regering heeft (opnieuw) nota genomen van uw standpunt'. De instructie vermeldt verder dat bij gelijktijdige neutraliteitsschending door de oorlogvoerenden de regering zal beslissen tegen wie verzet zal worden geboden.

Conclusie: regering en opperbevelhebber spelen open kaart, men weet wat men aan elkaar heeft. Toch blijft er bij de presentatie en interpretatie van de stukken een lacune, een blinde plek. Zij laat zich opvullen door expliciet vast te stellen wat het regeringsstandpunt impliceert. Namelijk dat Nederland tijdens de eerste wereldoorlog zijn neutrali-

teit nooit kan trachten te handhaven door een militair offensief; dat het nooit het initiatief zou nemen tot een gewapende aanval over eigen grenzen. Nederland moest afwacht òf, wáár en in welke omvang een vijandelijke agressie zou plaatsvinden. In het ergste geval, een onverhoede overrompeling, zou men moeten improviseren; dat is nu eenmaal het kenmerk van een strategisch defensief gevoerde 'shooting war'. De O.L.Z. verzette zich (onbewust?) tegen erkenning van deze realiteit.

II.

1. In het voorjaar van 1918 trachtte generaal Ludendorff, chef van de staf der legers te velde, zijn regering ertoe te bewegen per nota van Nederland te eisen de spoorlijn Gladbach (Duitsland) - Roermond - Hamont (bezet België) vrij te geven voor goederenvervoer ten behoeve van het oorlogsfront in Vlaanderen. Een dergelijke nota werd niet verzonden; een andere op 17 februari zette Nederland wèl onder druk. Er waren 'wijzigingen in den politieken toestand' op til. Ditmaal nam de regering het initiatief tot voorlichting van de O.L.Z. Op 22 april vond een gesprek plaats tussen Cort van der Linden en de minister van oorlog. Jhr De Jonge enerzijds, en generaal Snijders anderzijds. Aan laatstgenoemde werd meegedeeld dat de regering de toestand ernstig inzag omdat zij misschien een beslissing zou moeten nemen die voor onze oosterburen onaanvaardbaar kon zijn. De O.L.Z. zag geen heil in oorlog tegen Duitsland. Vier dagen later, op 26 april, vonden twee belangrijke gebeurtenissen plaats. De 2e kamer kwam in geheime zitting bijeen en hoorde Jhr De Savornin Lohmann (C.H.U.) en Troelstra (S.D.A.P.) pleiten vóór onderhandeling over sommige Duitse eisen. Loudon, de minister van buitenlandse zaken, die ze aanvankelijk als bluf schijnt te hebben beschouwd en géén soepele houding wenste, gaf toe, zo kwamen uiteindelijk enige wijzigingen in de geldende vervoersregeling tot stand.
In hoeverre de geallieerden hiervan op de hoogtezijn geweest, kan in het midden worden gelaten; protesten hunnerzijds bleven uit. Eind april schrijft de O.L.Z. aan de commandant van het veldleger en andere bevelvoerende officieren dat de pressie door Duitsland op onze regering uitgeoefend waarschijnlijk bluf is; er zijn geen vijandelijke troepen-concentraties in de richting van onze grenzen gaande. Wel maakt hij zich ernstige zorgen over de gevechtskracht van het Nederlandse leger. De andere belangrijke gebeurtenis van die 26e april was een onderhoud tussen de minister van oorlog, vergezeld van de majoor E.F.Insinger van zijn departement en 's ministers adjudant de kapitein Jhr W.Roëll enerzijds, en de O.L.Z. Laatstgenoemde werd nadere verklaring gevraagd van zijn pessimisme t.a.v. gewapend verzet tegen een Duitse inval. Snijders noemde die weerstand DOELLOOS, en een oorlog tegen de geallieerden MINDER ONGUNSTIG. De De anderen schrokken van deze defaitistische taal; zouden alle inspanningen voor de landsverdediging dan nutteloos zijn geweest? (de auteur beantwoordt deze vraag ontkennend; op zijn minst hadden die inspanningen 'uitstel van executie' veroorzaakt). Het drietal was unaniem van mening, dat déze O.L.Z. zo spoedig mogelijk ontslagen moest worden. Na enig zoeken vond de minister een eventuele opvolger voor Snijders. In een nota van 8 mei schreef De Jonge aan de regering: 'dat in het bijzonder een burgerminister (van oorlog) een opperbevelhebber niet handhaven kon, die het geloof in zijn zaak verloren of nooit had gehad'. Argumenten voor de mening, in de laatste drie woorden vervat, gaf de minister niet. Na een bespreking van deze nota in de ministerraad op 13 mei stelden alle leden van het kabinet - behalve Cort van der Linden - eigen aanblijven afhankelijk van Snijders' aftreden. De eerste taak van de minister-president was nu, het te verlenen ontslag met de koningin te bespreken; dat geschiedde de volgende dag. Hare Majesteit wenste Snijders niet te laten gaan, zelfs indien het gehele kabinet behalve Cort van der Linden zou aftreden. Ook De Jonge bereikte niets tijdens een audiëntie op 'De Ruygenhoek', 16 mei. De minister vond het optreden van de koningin 'unfair' (dat staat te bezien), en 'inconstitutioneel', dat was het ongetwijfeld en 'aan aanfluiting van de ministeriële verantwoordelijkheid'. Ook over het DOELLOOS van Snijders werd getwist. De koningin vond dat de minister aan dat éne ongelukkige woord te veel betekenis hechtte. De generaal bedoelde VRUCHTELOOS. D.d. 29 mei stelt Snijders in een exposé van de militaire

stand op schrift dat ook hij zich situaties kon indenken waarbij het leger voor de eer van het land strijdend behoorde ten onder te gaan. Ontdaan van alle emoties lijkt de kloof tussen minister en O.L.Z. niet onoverbrugbaar, temeer omdat zoals reeds opgemerkt, naar Snijders' mening, de acute oorlogsdreiging eind april reeds was geweken. Aan Cort van der Linden's wijsheid en tact is het te danken dat deze kabinetscrisis bezworen werd en niet in de openbaarheid kwam. Op voorbeeld van De Jonge werd geen enkele minister demissionair, en Snijders bleef gehandhaafd. Maar de spanning tussen minister en opperbevelhebber smeulde voort. Het is verdrietig te moeten constateren dat twee mannen van kaliber achter de schermen bleven bekvechten.

2. Snijders moet in die maanden een morele inzinking hebben gehad, waarbij het overlijden van zijn vrouw op 14 april van invloed kan zijn geweest. Na het reeds genoemde exposé van de militaire toestand, d.d. 29 mei, dient de O.L.Z. een nota in, waarvan het eerste deel d.d. 13 juni een eventuele oorlog met Duitsland behandelt. De analogie met Bosbooms 'Aanteekeningen' van 8 februari 1917 en diens memorie van de 27e d.a.v. springt in het oog. In het exposé wordt de vrees uitgesproken dat een Duits ultimatum ons slechts enkele uren bedenktijd zou geven. In de nota stelt Snijders dat het veldleger zich bij een Duitse inval ijlings achter de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de stelling van de monden van de Maas en het Haringvliet in veiligheid zou moeten stellen. Maar ook dáár zou onze verdediging niet lang stand kunnen houden. Uitvoerig wordt het verloop van de inval voorspeld; het is alsof Snijders met Ludendorff meedenkt. Is hier niet een begripsverwarring in het spel geweest, gevolg van een morele depressie zoals die een 65-jarige onder drukkende verantwoordelijkheden kan overkomen? Want dit gehele betoog is niet alleen in lijnrechte tegenspraak met de uitgangspunten van het Nederlandse defensiebeleid sinds 1881, maar ook met Snijders' eigen geschriften. Immers, in beide wordt prioriteit gegeven aan het veldleger dat - los van fortenlinièn en stellingen - een offensieve verdediging zo lang mogelijk moet zien vol te houden. Eerder dient aan de bezettingstroepen personeel te worden onttrokken ter versterking van het veldleger, dan omgekeerd. Het lijkt alsof Snijders (de ingenieur-vestingbouwkundige) terugvalt in de oeroude menselijke waan dat men zich tegen invallers beter passief zou kunnen verdedigen achter palissaden, muren en wallen gedekt door grachten of inundaties, dan door tegen de oprukkende vijand aanvallend op te treden. Men vraagt zich af hoe Snijders zó gebiologeerd kon zijn door een vermeende overmacht aan beschikbare troepen bij de Duitsers, terwijl hun massale offensief aan het westelijk front nog steeds geen uitzicht gaf op een beslissend succes.

3. Na de kamerverkiezingen van juli 1918 trad op 9 september het ministerie Cort van der Linden af. Daarmee valt het doek over de hier besproken tonelen. Het verhaalde is alleen plausibel wanneer men, al lezende, de persoonlijkheden der hoofdfiguren - Bosboom, Snijders en De Jonge - min of meer uit de verf ziet komen. Hun 'chocs des opinions' brengt ons niet de waarheid, en evenmin een verklaring van werkelijke gebeurtenissen, doch slechts meningen over wat had kùnnen gebeuren, wat gevreesd of verwacht werd - en uitbleef.

Verantwoording:

Algemene werken:

1. *Algemene geschiedenis der Nederlanden, onder redactie van prof.dr Jan Romein, deel XII (1914-1945). De Haan, Zeist 1958. Bibl.T.H. Delft 1003-D28.*
2. *J.A.A.H.de Beaufort: Vijftig jaren uit onze geschiedenis, 1868-1918. P.N.van Kampen & Zn., Amsterdam 1928. Bibl.T.H.Delft 8331-3173.*
3. *D.van den Berg, wijlen lt. kolonel der genie: Cornelis Jacobus Snijders 1852-1939. Verschenen 's-Gravenhage 1949. Mede gebaseerd op Snijders' niet gepubliceerde 'Herinneringen uit mijn leven'.*
4. *N.Bosboom, oud-minister van oorlog: In moeilijke omstandigheden, augustus 1914-mei 1917. J.Noorduyn & Zoon, Gorinchem 1933.*
5. *Jhr mr B.C.de Jonge: Herinneringen. Uitgegeven door dr S.L.van der Wal, bl.12 t/m 18. Uitgave van het Historisch Genootschap Utrecht 1968. Deze uitgave werd besproken in het tijdschrift voor geschiedenis 1970, blz. 273, door prof.dr J.*

Schöffer onder de titel: Recente Nederlandse memoires.

6. *P.J.Troelstra: Gedenkschriften dl.III Branding en IV Storm. Bibl.T.H. Delft 8331-E.05 en 06.*
7. *Geheim Archief van de Opperbevelhebber, ZG/ZG, berustend bij 's Rijks Centraal Archieven Depot (1915 t/m 1918).*

Literatuurverwijzing bij de tekst van hoofdst.par.:

I.1. Instructie O.L.Z.: 5, blz. 12; par.3, bl.78, 79, 4, bijlage C, en voorlaatste alinea blz. 205.
Anno 1915:
I.2. Politieke toestand, febr./mrt. 7, nr. 325.Opstelling veldleger: 7, nr 928.
Anno 1916:
I.2. Alerte 30.3-2.4: 4, bl. 264 t/m 269; bl. 63. Situatie i.v.m. veldtocht in Roemenië: 1, bl. 61.
Anno 1917:
I.3. Brief d.d. 31.1. van O.L.Z. aan regering, en daarop volgende briefwisseling: 4. bl. 214 t/m 217 en bijlagen D en E.
7. nrs 2807 en 2851.
I.4. Duitslands dreigende taal: 7, nr 2946.
I.5. Instructie Cdt Zeeland, 5 dec.: 7, nr 4195; 1, bl.71.
Anno 1918:
II.1. Wijzigingen in de politieke toestand: 7, nr 4742. Duitse bluf? 7, nr 4948 d.d. 23 april. Conflict De Jonge-Snijders: 5, bl. 40 t/m 48; 3 bl. 94-96. Geheime zitting 2e kamer, 26 april: 6, IV, bl. 89, 90.
II.2. Exposé militaire toestand, 23 mei: 7, nr. 5063 en 5 voetnoot bl. 41.
Nota O.L.Z., 13 juni: 7, nr. 5162.

Nederlands defensiebeleid sinds 1881:

- *Honderdvijftig jaar Generale Staf. Gedenkboek 1964, bl. 68.*
- *C.J.Snijders (en anderen). Duurzame en tijdelijke versterkingskunst 1, bl. 132 sub 1e (Breda 1901).*
- *N.Bosboom: Beschouwingen over Nederlands gewapende neutraliteit. Bekroond antwoord op een door 'Krijgswetenschap' uitgeschreven prijsvraag, 123 blz., febr. 1887. Overdruk bij C.van Doorn, 's-Gravenhage 1888.*
- *N.Bosboom: Enige beschouwingen over de Nieuwe Hollandse Waterlinie en haar artilleristische verdediging. Brochure 67 bl. T.H.Scholten, Utrecht 1886.*
- *J.W.Bonebakker: De N.H.W. en haar artilleristische verdediging, 1886 t/m 1915. Sinte Barbara, orgaan der Vereniging Officieren Artillerie, september 1978.*
- *J.W.Bonebakker: Twee verdienstelijke officieren 1914-'18 (Bosboom & Snijders). Gebonden, afm. 14 x 20 1/2 x 1 1/2 cm; 80 bl. tekst, 10 bl. litt. 10 bl. registers (personen, plaatsen, zaken). Uitg. Heuff, Bachstr. 24, postbus 40, Nieuwkoop 1974.*

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres: Sophiakade 5b,
Rotterdam 3016.
Geopend vrijdag 19-21 uur,
zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-522297
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL.

Quidich 'n Rich Militaria
J.F.de Boer,
Valeriaanstraat 6, Soest.

Inkoop, verkoop, ruil.
Specialiteit:
ridderorden, medailles en onderscheidingstekens van binnenlandse en buitenlandse legers.

Open na telefonische afspraak:

02155-18246

Het vaandel van het Veteranen Legioen Nederland

Vrijwel onopgemerkt heeft het Veteranen Legioen Nederland tijdens de jaarvergadering op 7 oktober 1978 in de legerplaats Crailoo een nieuw vaandel in gebruik genomen, naar ontwerp van ondergetekende. De paradekant is geheel geïnspireerd op de Nederlandse militaire vaandels, namelijk oranjekleurig, langs vier zijden voorzien van metaalfranje. De achterkant toont in afwijking van de gebruikelijke Nederlandse vaandels de drie banen rood-wit-blauw van de koninkrijksvlag, eveneens langs vier zijden met franje afgezet. De paradekant draagt op het midden het embleem van het VLN, namelijk de Nederlandse wapenleeuw boven twee gekruiste zwaarden, waar overheen twee lauwertakken zijn aangebracht; eronder de naam van het VLN voluit op een blauw lint. Aan de bovenhals zijn opschriften aangebracht: Nederland 1940-1945; Oost-Indië 1941-1949; Korea 1950-1953; Ned.Nieuw Guinea 1961-1962. In de drie vaandelhoeken prijken van zwart de (vereenvoudigde) emblemen van resp. Marine, Landmacht en Luchtmacht binnen kleine kransen van eikebladeren. Een doorlopende 'Oranje-tak' kadert het geheel langs vier zijden in. De achterkant heeft een dergelijke rand van 'oranjetakken', met in de vier hoeken de letters VLN, terwijl resp. op rood, wit en blauw de tekst is aangebracht 'Met God / voor Nederland / en Oranje'. Het vaandel is bevestigd aan een zwarte vaandelstok met als bekroning een verchroomde spijkerbajonet, omgeven door een lauwerkrans. Naast de geheel oranje vaandels en het rode vaandel van de Kadetten kan men nu dus bij plechtige gebeurtenissen ook een aan twee zijden verschillend gekleurd vaandel opmerken!

K.Sierksma.

AANMELDINGSFORMULIER

voor deelname aan de excursie op zaterdag 23 mei 1981 naar Nieuwpoort, Oudewater en Wierickerschans.

Ondergetekende: .....
wonende: .....
telefoon: .....

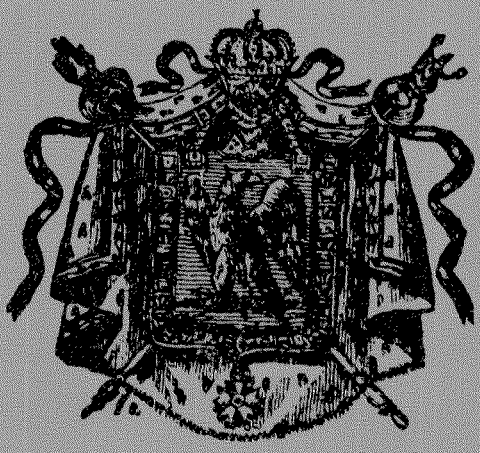
zal deelnemen aan de excursie van de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie naar Nieuwpoort, Oudewater en Wierickerschans op 23 mei 1981.

Hij/zij brengt als introducé(es) mee: ..... personen.
Hij/zij zal de kosten à *f* 32,50 per persoon (ook voor de introducees) vooraf gireren op rek.nr. 65.82.12.125 van de Nederlandsche Middenstandsbank te Wassenaar t.n.v. de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie of op gironr 29 40 790 van de N.V.M.H. te Wassenaar.

Te ..... op ..... 1981.

Vóór **10 mei 1981** ingevuld verzenden aan de heer J.A.Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar.

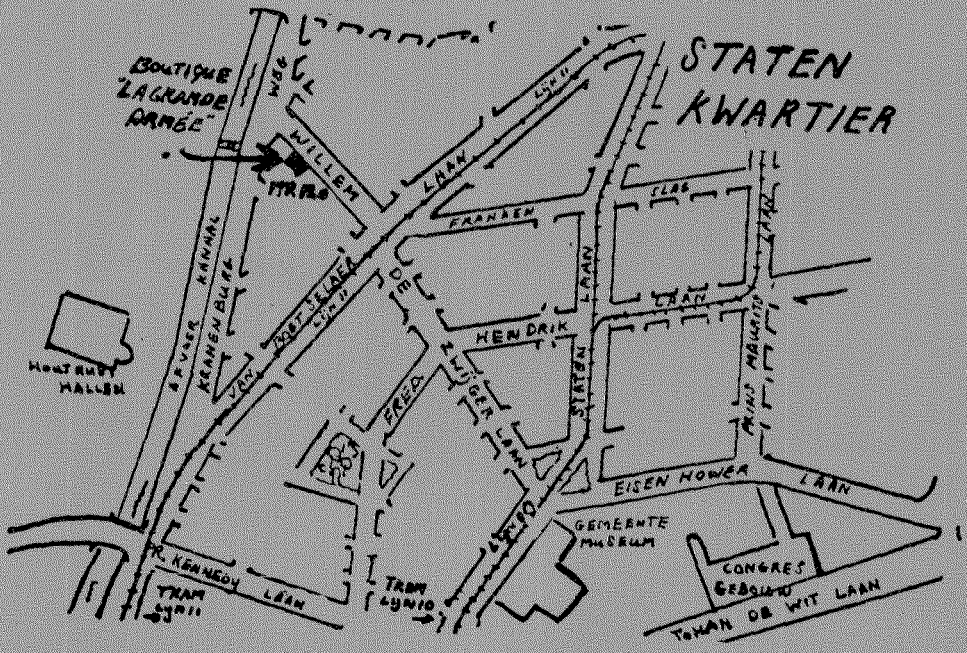
BOUTIQUE DE LA GRANDE ARMÉE

Het adres voor Historische Militaire en Civiele figuren, boeken, prenten, tijdschriften, wargame en alle verdere informatie op dit gebied.

geopend
Woensdag t/m Zaterdag
10.00 - 18.00 uur

W. C. J. EN I. S. SCHOPPEN
Willem de Zwijgerlaan 120
2582 EV Den Haag
Holland
Tel 070-541039

Uitgebreide catalogus en twee halfjaarlijkse aanvullingen verkrijgbaar, door storting van *f* 9,75 onder vermelding 'Catalogus' op giro 3263514 van Boutique La Grande Armée, Willem de Zwijgerlaan 120, Den Haag.